

üç cilt halinde Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul 1989).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed İzzet Derveze, *Kur'an Cevap Veriyor* (trc. Abdullah Baykal), İstanbul 1988, mütercim in önsözü, s. 7-13; Âdil Hasan Güneym, *Muhammed 'İzzet Derveze ve hareketü'n-nidâli'l-Filistînî*, Kahire, ts.; Hüseyin Ömer Hammâde, *Muhammed 'İzzet Derveze*, Dimaşk 1983; Ali Şevvâh İshak, *Mu'cemü muşannefâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Riyad 1404/1984, II, 241; III, 204, 214, 231-234, 250; Kehâle, *Mu'cemü muşannefi'l-kütübî'l-'Arabîyye*, Beyrut 1406/1986, s. 531-532; Beyân Nüveyhiz el-Hüt, *el-Kiyâdat ve'l-mü'essesâtü's-siyâsiyye ft Filistîn: 1917-1947*, Beyrut 1986, bk. İndeks; İsmail K. Poonawala, "Muhammad 'Izzat Darwaza's principles of modern exegesis", *Approaches to the Qur'ân* (ed. G. R. Hawting — Abdul-Kader A. Shareef), London 1993, s. 225-246; a.mlf., "Muhammad 'Izzat Darwaza", *EI²* (İng.), VII, 442-443; *Mu.Fs.*, I, 209; II, 71; IV, 369, 371.

ZEKERİYA KURŞUN

DERVİŞ

(درویش)

Bir tarikata ve şeyhe bağlı olan mürid, sūfiyâne bir hayat yaşayan kişi.

Farsça bir kelime olmakla birlikte bütün müslüman milletlerin dillerine girmiş olan derviş, esas itibariyle "muhtaç, yoksul ve dilenci" anlamlarına gelirse de geniş bir coğrafyada uzun süre kullanılması sebebiyle değişik mânalar kazanmıştır. Kelime Eski Farsça'da (Avesta) **drigōs**, **deryōs** ve **drigu**; Orta Farsça'da (Pehlevîce) **drīyōs**; Yeni Farsça'da **derviş** şeklinde kullanılmıştır.

Derviş kelimesinin hangi kökten geldiği kesin olarak bilinmediğinden bu konuda birçok görüş ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre kelime "kapı önü" anlamına gelen **der-pişt**ten gelmiştir. Sık sık kapıların önlerinde görüldükleri için dilencilere bu ad verilmiştir. Diğer bir görüşe göre "asılmak" anlamındaki **der-âvîh**ten masdarının şimdiki zaman kökü olan **der-âviz** kelimesinden elde edilmiştir. Kapılara asıldıkları (âvizende ez-der), kapıları tuttuklarından dilencilere derviş denilmiştir. Başka bir görüşe göre ise kelimenin aslı, "aramak ve dilenmek" anlamındaki **der-yüziden** masdarının şimdiki zaman kökü olan **der-yüzdür**. Ancak dilencilikle ilgili olan yukarıdaki mânaları sūfilere yakıştırmak istemeyenler, bu kelimeyi "inci gibi" anlamına gelen **dür-vîş** şeklinde telaffuz etmeyi tercih etmişlerdir (bk. Gıyâseddin, s. 364). Derviş kelimesinin köküyle ilgili görüş-

ler birtakım yakıştırmalar ihtiva etmekle birlikte kelimenin eskiden beri "yoksul ve dilenci" anlamında kullanılmış olduğu kesindir. Bugün de kapı (der) ile ilgili bulunan **deryüze** ve **deryüzeği** kelimeleri Farsça'da "dilenci" ve "dilencilik" anlamında kullanılmaktadır.

Derviş ve dervişi kelimeleri, erken bir dönemden itibaren zâhidi ve zühdü, sūfiyi ve tasavvufu ifade etmek üzere Arapça'daki **fakîr** ve **fakr** kelimelerinin yerine kullanılmış, zamanla daha farklı ve daha geniş bir muhteva kazanmıştır. İlk zâhid ve sūfilerin fakra ve fakire büyük değer verdikleri, Ebû Nasr es-Serrâc, Muhammed b. İbrâhim el-Kelâbâzi, Hâce Abdullah Herevî, Ebû Tâlib el-Mekkî ve Abdülkerim el-Kuşeyrî gibi sūfi müelliflerin eserlerinde bu konuya bir bölüm ayırıp önemini ifade etmelerinden anlaşılmaktadır. Müstemlî'nin *Şerh-i Ta'arruf'u*, Hücürî'nin *Keşfü'l-maḥcûb'u* ve Herevî'nin *Ṭabaqâtü's-şūfiyye'si* gibi ilk Farsça tasavvufî eserlerde derviş ve dervişi kelimeleri, fakir ve fakr karşılığı olarak kullanılmıştır. Ebû Şekûr-i Belhî (ö. 303/915), Ebû Ferec-i Büstî (ö. 360/970) gibi şairler genel olarak derviş kelimesini "yoksul" anlamında kullandıkları gibi IV. (X.) yüzyılda yazılmış ünlü coğrafya kitabı *Hudûdü'l-'âlem*'de de kelime bu anlamda geçmektedir. Sa'dî-i Şirâzî, zenginlik-fakirlik (tevângerî-dervişi) konusunda bir dervişle giriştiği tartışmayı anlatırken aynı hususa işaret etmiştir (*Gülîstân*, s. 174-184).

Başlangıçta fakir gibi derviş kelimesi de hem yoksul kişi, hem de zengin bile olsa her yönden Allah'a muhtaç olduğunun şuuruna sahip sūfi anlamında kullanılıyor, sūfiler her iki anlamdaki dervişliğe büyük önem veriyorlardı (Herevî, s. 236, 513, 606). Bu dönemde dervişlik birinci anlamıyla yoksulluk ve gönül zen-

ginliğini, ikinci anlamıyla fâni olmayı ifade ediyordu.

III. (IX.) yüzyılda mânevî ve ruhanî hayata yönelen müslümanlar arasında iki kuvvetli temayül belirdi. Bunlardan birinin merkezi Irak, diğerinin merkezi Horasan'dı. Hâris el-Muhâsibî, Serî es-Sakatî ve Cüneyd-i Bağdâdî gibi ünlülerin önderlik ettikleri Irak'taki harekete "tasavvuf", mensuplarına da "sūfi" deniliyordu. Bunlar dindarlığın mânevî esaslarına hassasiyetle bağlı kalmakla beraber âdâb, erkân, hırka gibi dış görünüşe ve semâa da önem veriyor, bu özellikleriyle toplumda farklı bir zümre olarak görünüyorlardı. Bâyezîd-i Bistâmî ve Hamdün el-Kassâr gibi ünlülerin önderlik ettikleri Horasan'daki harekete ise "melâmet", mensuplarına da "Melâmî" veya "Melâmetî" adı veriliyordu. Bunlar halktan biri gibi görünmeyi tercih ettiklerinden kendilerini halktan farklı gösteren davranışlara, hırka ve semâ gibi mensuplarını teşhir eden şeylere kesinlikle karşı idiler. Bu husus iki derviş tipinin ortaya çıkmasına yol açtı. Irak sūfilerinin dervişliği hem içte (bâtin) hem dışta (zâhir) sadece Horasan Melâmîleri'nin dervişliği ifade etme idi. Bu iki derviş tipi her dönemde varlığını sürdürmüştür.

İlk dönemlerde güçlü bir ruhî cazibesi olan irfan ve ahlâk sahibi şeyhler etrafında toplanan dervişler meşicilerde, evlerde ve özellikle zâviyelerde mürşidlerinin sohbetinden faydalanma fırsatını buluyorlardı. Tayfûriyye, Muhâsibiyeye, Cüneydiyye, Kassâriyye, Sehliyye ve Hakîmiyye gibi çeşitli adlar altında toplanan derviş zümreleri (Hücürî, s. 283-294) birtakım farklılıklar göstermekle beraber tasavvufun temel ilkelerinde birleşiyor, dervişlik zihniyetini birlikte geliştiriyorlardı. Daha çocukken babasıyla düzenli bir şekilde dervişlerin sohbetlerine katılan ünlü sūfi Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr (ö. 340/951), *Esrârü't-tevhîd* adlı eserinde dervişliğin esaslarını ve âdâbını ortaya koymuştu.

Dervişlik bir riyâzet ve mücadele faaliyetleriyle başlar. Sıkı bir perhize (imsâk) girilen bu dönemde yeme, içme, konuşma ve uyuma en aza indirilir; ibadet, zikir ve tefekkür artırılır; nefsin arzularına hâkim olmaya, ölçülü ve disiplinli yaşamaya, böylece ruhî bir erginlik ve mânevî olgunluğa ulaşmaya çalışılır. Çile hırkasını giyen derviş istediği gibi hareket edemez, zorluklara dayanmak mecburiyetindedir. Dervişin muradına ermesi için sabırlı ve tahammüllü olması şarttır.

XIX. yüzyılda basılmış İstanbul kartpostallarında iki derviş tipi (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı Kartpostal Arşivi)

Dervişlerin bir özelliği de gezgin olmalarıdır. Bütün tasavvufi eserlerde sefere çıkma ve seyahat etmenin önemi üzerinde durulmuş ve âdâbı anlatılmıştır. Tekke ve zâviyeler, mescidler, imarethâneler, harabe ve viraneler, hatta mağaralar gezgin dervişlerin konakladıkları ve geceledikleri yerlerdir. Bazı dervişler tasavvuf yoluna girdiklerinde, bazıları da olgunluk döneminde sefere çıkmışlar, bir kısmı ise sefere hiç ihtiyaç duymadıklarından buldukları yeri terketmemişlerdir. Seferin amacı çile çekmek, nefsi zorluklara alıştırmak, eğitmek, bilgili ve iyi hal sahibi kişilerle görüşüp kendilerinden faydalanmak, Allah'ın büyüklüğünü gösteren değişik şeyler görüp ibret almaktır. Esasen dervişlik madî âlemden ruhî âleme doğru yapılan mânevî bir seferden ibarettir (bk. SEFER; SÜLÜK).

Genellikle kılık ve kıyafetlerine önem vermeyen dervişlerin üstleri başları toz toprak içinde, elbiseleri kirli, saç ve sakalları uzun ve bakımsızdır. İç yüzlerinin iyi olması için dış yüzlerinin çirkin görünmesi gerektiğine inanır, bazan da halkın tepkisini çeken bu tür görünümü gerçek kişiliklerini gizlemenin bir aracı sayarlar. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, bunları "hırka altındaki sultanlar" diye tanıtır (bk. *Mesnevî*, I, K).

III. (IX.) yüzyıldan itibaren dış tesirlerle İslâm'ın özü ile uyuşmayan birtakım inanç, düşünce ve davranışlara sahip bazı derviş toplulukları ortaya çıktı. Şeriat ulemâsının İbâhiyeci saydıkları bu topluluklar gerçek sûfiler tarafından da dışlanmışlardır. Bu durum, biri Sünniler'ce kabul edilen (bâ-şer', hakikî), diğeri reddedilen (bî-şer', sûfî) iki derviş tipinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Sa'dî-i Şîrâzî *Gülüstân*'da her iki tipi de çok güzel bir şekilde tasvir etmiştir.

Sünniliğin kabul ettiği hakiki derviş yoksuldu. Bir hırka, bir lokma ile yetinir, kendi kendine yeterlidir. Miskinliğiyle övünür, ancak yoksulluğunu hiçbir zaman çıkar sağlamanın bir aracı olarak görmez. İbrâhim b. Edhem gibi el emeği ve alın teriyle geçinir. Gönüllü zengin, eli açıktır. Zengin bile olsa servet gönlünde değil elindedir. Herkese yardım eder, uğradığı haksızlıklara tahammül gösterir, bütün insanları sever. Dövene karşı elsiz, sövene karşı dilsizdir. Yaratandan ötürü yaratılanı hoş görür. Yetmiş iki millete bir gözle bakar, günahkâr insanlardan yüz çevirmez, edepsizlerden bile edep öğrenmeyi bilir. Sa'dî-

nin deyişiyle derviş gönül ehlidir, Allah adamıdır. Çiğnendikçe daha iyi ürün veren toprağa benzer. Sevimli ve güler yüzlüdür, soğuk tabiatlı ve asık suratlı değildir. Herkesi anlamaya ve derdine deva bulmaya çalışır. Ermiş ve ergin bir insandır. Dervişin eli, gönlü ve bedeni boştur; elinde mal, gönlünde mal edinme arzusu bulunmaz, bedeniyle günaha girmez (Ahmed-i Câmî, s. 216). Aslında dervişlik çok zor bir yoldur. Bu zorluk hakkıyla bilinseydi kimse dervişliğe talip olmazdı. Yunus Emre, "Sen derviş olamazsın" diye başlayan şiirinde bu hususu güzel bir şekilde dile getirmiştir. Bu tür fedakâr ve idealist dervişler, Anadolu ve Rumeli'nin fethinde ve İslâmlaşdırılmasında önemli hizmetler ifa etmişlerdir (Barkan, II, 279-353).

VI. (XII.) ve daha sonraki yüzyıllarda ortaya çıkan Kâdiriyye, Rifâiyye, Kübreviyye, Şâzeliyye gibi tarikatlar da kendilerine has bir derviş tipi oluşturmuşlardır. Bu tarikatlara giren müridler tarikat pîrine nisbetle anılırdı (Kâdirî dervişleri, Rifâî dervişleri, Yesevî dervişleri gibi). Bununla beraber tarikatların yaygın olduğu çağlarda bile belli bir tarikata bağlı olmayan derviş zümreleri mevcuttu. Tarikat ve tekke dönemindeki dervişlerin kendilerine has bir hayat felsefeleri ve yaşama tarzları vardı. Bilhassa geç dönemlerde ellerinde teber, asâ, tesbih, keşkül, sırtlarında cübbe ve hırka kapı kapı dolaşarak dilenen, tef çalarak ilâhiler okuyan, keramet gösterileri yapan, gaybı bildiklerini iddia eden derviş zümreleri ortaya çıkmıştır. Vâhidî 929'da (1523) yazdığı *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân* adlı eserinde Edhemî, Câmî, Şemsî, abdal gibi adlar alan acayip kıyafetli, garip davranışlı derviş zümrelerinden bahseder. "Kapılardan kovulmuş, toza toprağa be-

lenmiş, insanların değer vermediği nice kimseler var ki, şu şey şöyle olacak diye yemin etseler Allah onları yalancı çıkar-maz" (Müslim, "Birr", 138, "Cennet", 48; Tirmizî, "Kıyâmet", 15, "Menâkıb", 54; İbn Mace "Zühd", 36) meâlindeki hadisle bu tip dervişlere işaret edildiği ileri sürülmüştür.

Sünnî ulemânın ve Sünnî sûfilerin kıyasıya hücum ettikleri sahte (müddeî, sûrî) dervişler dilenerek geçinirler. Gerçek dervişlerin, nefislerinin benliğini kırmak için bir vasıta olarak ara sıra başvurdukları dilencilik bunlarda geçim yolu haline geldiğinden, "Gâvurun tembeli keşiş, müslümanın tembeli derviş" denilmiştir. Bunların içinde, dinin emir ve yasakları ile kendilerini bağlı kabul etmeyen veya dinî yükümlülüklerin kendilerinden düşüğünü iddia eden, son derece süflî bir hayat yaşayan, ahlâk esaslarına ve toplumun geleneklerine aykırı davranmada bir sakınca görmeyen, buna rağmen kendilerine ermiş süsü veren, birtakım göz boyamaları keramet gibi gösteren, gaybı bilme iddiasında olan, büyü yapan cahil dervişler de az değildir. Özellikle Hurûflilik, Bektaşilik gibi tarikatlara mensup bazı dervişler arasında bu tiplere çok rastlanır.

Mevlevîlik'te dedelik makamına gelen canlara derviş denir. Semâzenler de Batı'da "dönen dervişler" diye bilinir. (Gölpınarlı, s. 367). Raks ve müsikeye önem veren dervişler yanında bu gibi şeylerle hiç ilgilenmeyenler de vardır. Asalak olarak süflî ve derbeder bir hayat yaşayan kayıtsız ve lâubali dervişlerin hangi sosyal ve dinî şartların tesiriyle ortaya çıktığı hususunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları bunların Hindistan'da "yogi", "sado" ve "bhikku" gibi isimler verilen gezgin ve dilenci rahiplerin, bazıları Hıristiyanlık'taki keşişliğin ve ruhanlığın tesiriyle ortaya çıktığını ileri sürerken gnostizmin veya eski Yunan'daki kelbilerin (kinik) tesirinden söz edenler de vardır. Pek çok menkıbe, destan, fıkra, masal ve deyme konu olan dervişler, asırlar boyunca sosyal ve dinî hayatın önemli bir parçası olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bugün de İslâm ülkelerinde değişik derviş tiplerine rastlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Hüseyin-i Tebrizî, *Burhân-ı Kâfi* (nşr. Muhammed Muîn), Tahran 1342 hş., II, 846; Gıyâseddin, *Gıyâşü'l-lugât* (nşr. Mansûr Servet), Tahran 1984, s. 364; *Türk Lugatı*, II, 730; *Ferheng-i Fârsî*, II, 1518; *Grundriss der Neupersischen Etymologie*, Strassbourg 1893,

Mevlevî dervişlerini meşk esnasında gösteren bir kartpostal (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı Kartpostal Arşivi)

s. 559; Müslim, "Birr", 138, "Cennet", 48; Tirmizi, "Kıyâmet", 15, "Menâkıb", 54; İbn Mâce, "Zühd", 36; Süleymî, *İslâm Tarihinde İlk Melâmet: Risâletü'l-Melâmetiyye* (trc. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul, ts., s. 97-142; Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr, *Esrârü't-tevhîd*, Tahran 1348, s. 15-16, 342; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 20; Herevî, *Tabakât*, s. 236, 513, 606; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 99-110, 283-294; Ahmed-i Câmî, *Ünsü't-tâ'ibîn*, Tahran 1350 hş., s. 216-227; Mevlânâ, *Mesnevî*, I, K; Sa'dî-i Şîrâzî, *Gülîstân (Külîyyât-ı Şa'dî* içinde, nşr. Abbas İkbâl), s. 53-85, 174-184; Vâhidî, *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân*, İÜ Ktp., TY, nr. 9545; Müstemlî, *Şerh-i Ta'arruf*, Lknev 1328, I-IV, tür.yer.; *Hulâsa-i Şerh-i Ta'arruf*, Tahran 1349, s. 280-288; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr* (Kahire), IV, 259; Azizüddin Nesevî, *Tasavvufta İnsan Meselesi, İnsân-ı Kâmil* (trc. Mehmed Kanar), İstanbul [1990], s. 46-66; Hatîb-î Fârsî, *Menâkıb-ı Cemâleddîn-i Sâvî* (nşr. Tahsin Yazıcı), Ankara 1972, önsöz, s. VII-XXVII; Sırrî Abdülkâdir, *Sırrü'd-deverân*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 270; Ankaravî, *Risâle-i Muhtasara ve Müfide-i Usûl-i Tarikat-ı Nâzenin ve Bîât ez Dest-i Yakîn-i Cenâb-ı Mevlevî*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 351; H. Vambréry, *Travels in Central Asia*, London 1864 (eserin türlü yerlerinde çeşitli dervişler hakkında bilgilere rastlanır); J. P. Browne, *The Dervishes or Oriental Spritualisme*, London 1868; Ahmed Rifât, *Mir'ât-ı Makâsîd-i İstanbul*, İstanbul 1293, s. 15; Hübschmann, *Persische Studien*, Strassburg 1895, s. 559; I. Goldziher, *Le Dogme et la loi de l'Islam* (trc. Félix Arin), Paris 1920, s. 139 vd.; a.mlf., *el-'Akdide ve's-şer'at* (trc. M. Yüsun Müsâ v.dğr.), Kahire 1959, s. 167, 171; H. S. Nyberg, *Hilfsbuch des Pehlevî*, Uppsala 1928-31, I, 59; J. K. Birge, *The Bektashi Order of Dervishes*, London 1937; Osman Turan, "Selçuk Türkiyesi Din Tarihine Dair Bir Kaynak: Fustâtü'l-adâle fi kavâ'id-i s-saltana", *Fuad Köprülû Armağanı*, İstanbul 1953, s. 553-564; Hans Joachim Kissling, "The Sociological and Educational Role of The Dervish Orders in the Ottoman Empire", *Studies in Islamic Cultural History* (ed. G. E. von Grunebaum), London 1954, s. 23-35; H. Ritter, *Das Meer der Seele: Mensch, Welt und Gott in den Geschichten des Faridüddin Attâr*, Leiden 1955, bk. İndeks; P. L. de Menasce, *Shkand-Gumânîk*, Fribourg 1955, s. 277; Bartholomea, *Altiranische Wörterbuch*, Strassburg 1956, s. 77; J. S. Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 1-5, 67-104; Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*, s. 121-123, 304; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 367-465; Köprülüzâde Mehmed Fuad, "Abu İshâq Kaserûnî und die Ishaqî Dervische in Anatolien", *Isl.*, XIX (1931), s. 18-26; a.mlf., "Bektaş", *İA*, II, 461-464; Ömer Lutfi Barkan, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Dervişleri", *VD*, II, 279-353; *DMF*, I-II, 973; Dihhudâ, *Luğatnâme*, XIII, 520-522; D. B. Macdonald, "Derviş", *İA*, III, 545-547; a.mlf., "Darwish", *EI²* (İng.), II, 164-165; Pakalın, I, 428.

TAHSİN YAZICI

DERVİŞ ABDÎ, Himmetzâde

(bk. ABDÎ, Himmetzâde).

DERVİŞ ABDÎ, Kefeli

(ö. 1107/1695)

Türk dinî eserler bestekârı,
zâkirbaşı ve şair.

Aslen Kefeli olup adı Abdullah b. Ali'dir. Hayatına dair eserler kendisinden Derviş Abdi şeklinde bahsetmekte, kaynaklarda hayatının ilk dönemleri hakkında geniş bilgi bulunmamaktadır. Bazı eserlerde isminin yanında görülen "Bursevî" kaydından ömrünün büyük bir kısmını Bursa'da geçirdiği anlaşılmaktadır. Müstakimzâde *Mecmûa*'sında adını Kadızâde lakabı ile birlikte zikrediyor.

Derviş Abdi, Gülşeniyye tarikatına intisap ettikten sonra Mısır'a gitti. Kahire'de İbrâhim Gülşenî Âsitânesi'nde uzun süre hizmet etti. Daha sonra Anadolu'nun çeşitli yerlerini dolaştı. Bursa'ya gittiğinde Halvetiyye'den Yâkubzâde Şeyh Mehmed Efendi Tekkesi'ne misafir oldu. Burada müsikiye olan vukufu, güzel sesi ve zikir meclisini idare etmedeki kabiliyetiyle dikkati çekerek bir müddet sonra tekkenin zâkirbaşılığına getirildi. Bu arada meşhur mevlidhan Derviş Osman'dan dinî eserler meşketti. Şeyh Mehmed Efendi'nin 1666 yılında vefat etmesinden sonra Kadî Halepli Muharrem Efendi ile birlikte Bursa'nın bazı kasabalarında kadî nâibi olarak bir müddet görev yaptı. Tekrar Bursa'ya döndükten sonra hayatının geri kalan kısmında da çeşitli tekkelerde ilâhi okumaya devam etti. 12 Rebüllevvel 1107 (21 Ekim 1695) Cuma gecesi Bursa'da vefat etti ve Deveciler Mezarlığı'na defnedildi.

Özellikle dinî müsiği icracılığı ile şöret bulan Derviş Abdi, bestelediği savt ve ilâhilerle de bestekârlık alanındaki kudretini ortaya koymuş ve devrinin önemli müsiğinâsları arasında yer almıştır. Ayrıca Mutî mahlası ile birtakım şiirler kaleme almış, ancak bugüne kadar divanı ele geçmemiştir. Onun tarafından bestelendiği bildirilen bazı ilâhîlere çeşitli el yazması güfte mecmualarında rastlanmaktaysa da bunlardan hiçbirinin notası zamanımıza ulaşmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Beliğ, *Güldeste*, s. 526-527; Mehmed Râşid, *Zübdetü'l-vekâyi'*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 89, s. 484-485; Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı İrfân*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Şer'iyye, nr. 1098, vr. 350^b: 351^a; *Mecmûa*, Ali Emîrî, Manzum, nr. 637, vr. 41^a, 46^b; Ergun, *Antoloji*, I, 51, 89-90; Müstakimzâde, *Mecmua-i İlahiyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3397, vr. 34^a; Mahmut R. Gazimihâl, *Bursa'da Müsiki*, Bursa 1943, s. 13-14.

NURİ ÖZCAN

DERVİŞ ABDÎ-i MEVLEVÎ

(ö. 1057/1647)

Türk ta'lik hattatı.

Aslen Buharalıdır. Seyyid Abdullah-ı Buhârî, Mîr Abdullah-ı Hüseyin-i Buhârî adlarıyla da tanınır. İsfahan'da Mîr İmâd'dan nesta'lik hattını meşkettikten sonra İstanbul'a gitti. Mevleviyye tarikatına intisap ederek Yenikapı Mevlevihânesi'nde yaşamaya başladı. Hocasını ziyaret etmek için İsfahan'a döndüğünde Mîr İmâd'ın bir süre önce şehid edildiğini (ö. 1027/1618), bütün yazılarına ve eşyasına kendisini öldürten Şah Abbas tarafından el konulduğunu öğrendi. Yakınları, ölümden önce Derviş Abdi'ye verilmesini vasiyet ettiği bir yazı altlığını kendisine verdiler. Derviş Abdi, fazlaca kaba duran altlığı kontrol edince kâğıtalarına hocasının on adet nesta'lik katalını yerleştirdiğini gördü. Hattat Necmettin Okyay, Derviş Abdi'nin İstanbul'a getirdiği "altlık kataları" adı verilen bu parçalara o dönemde ayrı bir değer verildiği rivayetini duyduğunu söyler. Ancak bunların hangileri olduğu bilinmemektedir.

Derviş Abdi İstanbul'a döndükten sonra Diyarbakırlı Şerîfî'nin on yılda çevirip Memlûk Sultanı Kansu Gavri'ye sunduğu Firdevsî'nin manzum *Şehnâme* tercümesini Sadrazam Damad Hâfız Ahmed Paşa (*Tuhfe*'ye göre Tabaniyassı Mehmed Paşa) için hurde nesta'lik ile yazmaya başladı. 1030'da (1621) bitirdiği, masrafları 18 kese akçeği bulan bu muazzam eser için 1000 akçe aldı. Hacca gitmek ve Medine'ye yerleşmek isteyince kendisine gündelik 40 akçe padişah ihsanı ve rahat yolculuk etmesini sağlamak amacıyla yetkili kişilere hitaben yazılmış mektuplar verilerek yolcu edildi. Hayatının sonuna kadar Medine'de yaşayan Derviş Abdi 1057 yılında (1647) vefat etti ve Cennetü'l-Bakî'a defnedildi. Kaynaklarda Nakşibendiyye tarikatına da mensup olduğu kaydedilen Derviş Abdî, Kasımpaşa Mevlevihânesi'nin kurucusu Mevlevî Abdî Dede ile karıştırılmamalıdır.

Derviş Abdi, Türkler'ce ta'lik olarak adlandırılan nesta'lik hattının Mîr İmâd üslûbuyla Osmanlılar'a intikal zincirinde birinci halkayı teşkil eder. Bu üslûp ta'lebelere Tophaneli Mahmud Nûri'den (ö. 1080/1669) Yesârî Mehmed Efendi'ye (ö. 1213/1798) kadar nesilden nesile sürüp gitmiştir. Derviş Abdi'nin tesbit edilen diğer talebeleri şunlardır: Cevrî (ö. 1065/1654), Ahmed Tıffî (ö. 1071/1660), Şeyhülislâm Sun'îzâde Seyyid Meh-